

Geliş Tarihi | Received: 15.07.2019

E-ISSN: 2148-9327

Kabul Tarihi | Accepted: 04.10.2019

<http://dergipark.org.tr/kilikya>

Araştırma Makalesi | Research Article

İNSAN, İNSANCILLIK (HÜMANİZM) VE İNSAN HAKLARI: İNSANCILLIK ELEŞTİRİSİ ÜZERİNE

Harun TEPE*

Öz: İnsan hakları düşüncesi, 18. yüzyılda bugünkü haliyle tarih sahnesine çıktığından bu yana, bazı eleştirilerin de hedefi olmuştur. Bu eleştiriler gittikçe yoğunlaşarak bugün zirve yapmış ve insan hakları, özgürlük ve demokrasi gibi politik değerlerle birlikte 20. yüzyılın sonunda, daha bundan 20-30 yıl önce en iyi dönemini geçirmiş olmasına karşın, bugün insan haklarının sonu ilan edilmeye başlanmıştır. Bu eleştirilerden birisi insan haklarını insan-merkezci bir ideoloji, hatta insan türü ırkçılığı olarak gören hümanizm eleştirisidir. Bu eleştiri bu yazıda Yuval N. Harari ve Costas Douzinas'ın görüşlerinden hareketle ortaya konulmakta ve bu eleştiriler egoizm, insan hakları, insancılık ve liberalizm kavramlarının açıklığı kavuşturulması ve Harari ve Douzinas'ın iddialarının ayrıntılı olarak ele alınmasıyla yanıtlanmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: İnsan, insancılık, insan hakları, egoizm, liberalizm.

HUMAN, HUMANISM AND HUMAN RIGHTS: ON THE HUMANISM CRITIQUES

Abstract: The idea of human rights has been the target of different kinds of criticism, since its coming on the world stage in the 18th Century. These criticisms have intensified and peaked today, and although human rights, have lived their best days together with such political values as freedom and democracy at the end of the 20th century, which was only 20-30 years ago, the end of human rights has been declared today. One of the critical commentaries on human rights is on the subject of humanism, which considers human rights a human-centered ideology, even racism of human species. This challenge portrayed here with the critical opinions of Yuval N. Harari and Costas Douzinas will be responded through clarifying the concepts as egoism, human rights, humanism and liberalism, and tackling their claims in details.

Keywords: Human, humanism, human rights, egoism, liberalism.

* Prof. Dr. | Prof. Dr.

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türkiye | Hacettepe University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, Turkey

e-mail: haruntepe@hotmail.com

Orcid Id: [0000-0002-8546-4298](https://orcid.org/0000-0002-8546-4298)

Tepe, H. (2019). İnsan, İnsancılık (Hümanizm) ve İnsan Hakları: İnsancılık Eleştirisi Üzerine. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (2), 1-16.

1. Giriş

İnsan hakları petrol krizinin ve 1973'teki ekonomik krizin hemen sonrasında, sert bir iklimde minimalist, ama güçlü bir ütopya olarak ortaya çıktı. Tarihte ilk kez insanlar, insan hakları dilini kullanarak, daha iyi bir dünya hayallerini ifade etmeye başladılar; zira insan hakları mümkün olanı talep eden bir gerçekçilikti. İnsan hakları daha önce denenilen, ama pek başarılı olunamayan daha büyük başka hayallerin bir sonucu olduğu sürece mantıklıydı (Moyn, 2017, ss. 107-108). Denenen ama başarılı olunamayan hayalle kast edilen ise sosyalist blokun dağılması, sosyalizmin savaşımsız sömürsüz bir dünya vadinin güç yitirmesiydi. Bu boşluğu dolduran da insan hakları olur. Bu nedenle Moyn ve başka bazıları insan haklarına "son ütopya" demeyi tercih ederler.

İnsan hakları fikri 20. yüzyılın ikinci yarısında uluslararası hukuka girdi ve her yönüyle zirve yaptı, insan hakları ulusal ve uluslararası siyasetin, sivil toplum kuruluşlarının ana söylemi, yoksulluk ve adaletsizlikten kurtulmak isteyenlerin sesi oldu. Bireysel insan haklarının korunması, uluslararası hukukun temel amaçları arasında yer aldı, hatta esas amacını oluşturmaya başladı. Uluslararası hukuk "ulusların hukuku değil, insan haklarının hukuku" haline geldi (Kahn, 2008, s. 49; Moyn, 2017, s. 151). Hem devletleri yönetenler hem de yönetilenler, hem dünyanın zenginleri hem de yoksulları insan hakları savunucusu haline geldiler. Başka bir deyişle, "İnsan hakları, sağla solu, dinle devleti, devlet adamıyla isyancıyı, gelişmekte olan ülkelerle Hampstead ve Manhattan liberallerini bir araya getiriyor. İnsan hakları, baskı ve zulümden kurtulmanın şiarı, evsiz yurtsuzların sloganı, devrimci ve muhaliflerin siyasal programı haline geldi. Ancak insan haklarından medet umanlar yalnızca yeryüzünün lanetlileri değildi. Alternatif yaşam tarzları, doymak bilmez meta ve kültür tüketicileri, zevk peşinde koşanlar ve Batı dünyasının playboyları, Harrods'un sahipleri, Guinness PLC'nin eski genel müdürü ile sabık Yunan Kralı taleplerini hep insan haklarıyla cilaladılar" (Douzinas, 2016, ss. 73-74).

İnsan haklarından farklı şeyler anlasalar da, çok farklı ve çoğu zaman da çıkarları birbiriyle çatışan kişiler, taleplerini insan hakları olarak dile getirmeye başladılar. Kimileri insan haklarının başarısını, insan haklarının bu belirsizliğine, neredeyse herkesin onun içeriğini istediğini gibi doldurabilmesine bağladılar. Herkesin onda aradığı şeyi bulması ve onu kendi taleplerini dile getirmede elverişli bir araç olarak görmesi, insan haklarına popülerlik kazandırdı. "İnsan hakları retoriği, sol ve sağ, kuzey ile güney, devlet ve kürsü, bakan ile isyancı tarafından benimsenebilir olduğundan zafer kazanmış gibi görünmektedir. Hakları, kasabanın yegâne ideolojisi, ideolojilerin sonundan sonraki ideoloji, tarihin sonundaki ideoloji yapan da onların bu niteliğidir" (Douzinas, 2017a, s. 35).

21. yüzyılın ilk çeyreği ise onun bu zirveden inişine sahne olmaktadır. İnsan hakları hem siyaset sahnesinde hem de akademik çevrelerde güç kaybetmektedir. Ulusal ve uluslararası siyasette demokrasi ve özgürlük talepleri gibi insan hakları da yerini, daha

etnik, dinsel ve milliyetçi, popülist söylemlere bırakmış gibidir¹. En azından insan haklarından daha az söz edilir olduğu, bugün dünyayı yönetenlerin 15-20 yıl öncesine göre daha az insan haklarından söz ettikleri, onu da çoğu zaman başka şeylerin üzerine örtmede bir araç olarak kullandıkları görülmektedir.

Teorik tartışmalarda da aynı durumu görmek mümkündür. Akademide de insan hakları söylemi güç kaybetmektedir. İnsan hakları yazılarının, konuşmalarının ve kitaplarının sayısı azalmaktadır. Artan ise insan haklarının bittiğini, sonunun geldiğini, “son ütopya”nın da sona erdiğini ilan eden yayınlardır. Douzinas’ın *İnsan Haklarının Sonu* (2000), Samuel Moyn’un *Son Ütopya Tarihte İnsan Hakları* (2010), Conor Gearty’nin *İnsan Hakları Varlığını Sürdürebilir mi?* (2006), Stephen Hopgood’un *İnsan Haklarının Son Demleri* (2013) başlıklarıyla bu durumu resmeden kitaplardır.

Kuşkusuz insan hakları söylemi tüm gücünü ve etkisini yitirmiş değildir, birçok eğitilmiş kişinin kafasında o hala insanlığın insanca yaşamasını sağlamada en etkili yolların başında gelmektedir. Sadece onu korumanın yolları değişmiş, insan hakları büyük anlatısı yerini insan hakları şemsiye altında toplanabilecek çeşitli haklara veya haklara ilişkin küçük anlatılara bırakmıştır. Kadınların, çocukların, eşcinsellerin, göçmen ve sığınmacıların karşılaştıkları hak ihlalleri, yoksulluk ve sosyal adaletsizliğin yol açtığı sorunlar, hatta çevre sorunları daha öne çıkmaya, kendilerinden daha çok söz ettirir olmaya başlamışlardır. Öte yandan, bu ihlallerden söz edenler insan hakları terimini de daha az kullanmaya başlamışlardır. Buna verilebilecek en iyi örnekler mülteci sorunları ve toplumsal cinsiyetle ilgili tartışmalardır. Her iki sorun da günümüzde siyaset ve toplumsal yaşamla ilgili çok konuşulan ve tartışılan sorunlardır. Özellikle, yoksul ve zengin arasındaki makasın açılmasının ve iç savaşların bir sonucu olarak mültecilerin sayısının arttığını, mülteçilikle ilgili sorunların gittikçe daha fazla gündeme geldiğini görüyoruz. Bunlar için insan hakları terimi kullanılmasa, bunlara insan hakları ihlali denilmesede, toplumsal cinsiyetle ilgili sorunlar, şiddete kadar varan ayrımcılık vakaları, nefret suçları aslında insan hakları ihlalleridir. Bu alanlarda yaşanan sorunlar genel olarak insan hakları sorunlarıdır, ama bu sorunlar üzerine konuşulurken insan hakları sözcüğü kimi zaman hiç kullanılmayabilmektedir. Bu da birçok kişinin insan haklarının sona erdiğini düşünmelerine yol açmaktadır. Bunun temel nedeni de insan haklarının etik temellerine ilişkin bilgi eksikliği ya da insan hakları sorunlarının özünde etik sorunlar olduğunun gözden kaçırılmasıdır. Büyük öncül (: insan haklarından daha az söz edildiği) doğru olsa bile, etikle ilgili olan küçük öncül (:insan hakları ihlalleri etik ihlallerdir) gözden kaçırılınca sonuçta çıkarım (:etik ihlallerden daha az söz edildiği) da yanlış olmaktadır. Kavram daha az kullanılsa da insan hakları sorunları çeşitlenerek ve artarak varlığını sürdürmektedir. Kuşkusuz “insan hakları, dünya sorunları için her yerde deva bir ilaç değildir. Bununla birlikte, son yıllarda elde ettiği şöhreti tamamıyla

¹ “Bugün küresel demokrasinin krizine ve yeni bir rejim tipinin ortaya çıkışına kanıklık ediyoruz. ... Yeni ortaya çıkan rejim tiplerini... ‘liberal olmayan demokrasiler’ diye mi nitelemeliyiz? Yoksa bu tür rejimler tanımlanırken ‘liberal olmayan demokrasiler’ tabirinden vaz geçip, Jan Werner Mueller’in ‘modern demokrasinin daimi gölgesi, devamlı tehdit’ diye nitelediği ‘popülizm’ ifadesini mi kullanmalıyız? ... Liberal olmayan demokrasi, popülizm ve benim deyişimle ‘otokratik başkanlık sistemi’ pek çok ortak özelliği sahip” (Benhabib, 2017, ss. 9-11).

hak etmektedir. İnsan hakları yakın gelecekte sosyal adalet ve insan onuru için ulusal, uluslararası ve ulusötesi düzeyde verilen mücadelede hayati bir unsur olarak kalacaktır. Ayrıca hakların göreceli evrenselliği, daha adil ve insancıl ulusal ve uluslararası toplumlar inşa etmek için kullanılabilir etkili bir araçtır” (Donnelly, 2007, s. 306).

İnsan haklarıyla ilgili eleştiriler insan haklarının teorik ve pratik sorunları başlıkları altında ele alınmakta, insan hakları teorik ve pratik açılarından eleştirilerin hedefi olmaktadır. Bu yazıda insan haklarına ilişkin pratik eleştiriler ve bunların başında gelen insan hakları teorisi ve pratiği arasında neden bir uçurum olduğu sorusu bir yana bırakılarak, daha çok fikrin kendisi kadar eski olan teorik eleştiriler, özellikle de önemli bulduğum tek bir eleştiri, insancılık eleştirisi üzerinde durulacaktır. Bu yazıda, insan haklarının bir insan kavramına dayanan bir insancılık projesi olduğu, bunun da insan türünü yücelten insan ırkçılığına kadar uzandığı eleştirisi konu edilecektir. Bu da iki farklı düşünürden, Yuval Harari ve Costas Douzinas’tan gelen eleştirilerden yola çıkılarak yapılacaktır.

2. Y. Harari’nin İnsan ve İnsancılık Eleştirisi

Bu eleştirilerden biri ve ton olarak daha sert olanı Yuval N. Harari’nin söyledikleridir. Harari hümanizmi de bir tür din olarak görmektedir. Ona göre teist dinler tanrıya tapınmaya odaklanırken, hümanist dinler de insanlığa, *homo sapiense* tapmaktadırlar. Hümanizm *homo sapiens*in kendine özgü bir kutsal bir doğası olduğuna, onun tüm diğer hayvanlardan temelde farklı olduğuna inanmaktadır. İnsanın iyiliği her şeyin üzerindedir, tüm diğer canlılar ise insan türünün faydası için vardır (Harari, 2015, s. 230).

“Özgürlüğe yaptığı vurgu nedeniyle hümanizmin Ortodoks kolu ‘liberal hümanizm’ ya da basitçe ‘liberalizm’ olarak da bilinir” (Harari, 2016, s. 260). Harari hümanizmi ya da liberal hümanizmi beş fotoğrafla, beş pratik ilkeyle resmeder: Hümanist siyaset, seçmen en iyisini bilir ilkesine dayanır. Hümanist ekonomi, müşteri her zaman haklıdır ilkesine dayanır. Hümanist estetik, güzellik bakanın gözlerindedir der; hümanist etik, “kendinizi nasıl iyi hissediyorsanız, öyle yapın!” der; hümanist eğitim de “kendi başınıza düşünme becerisini edinin!” pratik ilkesine dayanır (Harari, 2016, ss. 247-248).

Sanırım bu ilkeleri görenlerin akıllarına gelecek ilk soru “Bu ilkeler hümanist ilkeler midir yoksa pragmatist, post-modern ilkeler midir?” soru olacaktır. Bu ilkeleri işiten pek az insan bu ilkelerin hümanizmin ilkeleri olduğunu düşünecektir. Liberalizmin, hümanizmin Ortodoks kolu olduğu saptaması için de aynı şey söylenebilir. “Seçmen en iyisi bilir” demek, çoğunluğun vereceği karar doğrudur demektir. Çoğunluğun vereceği karar çoğu zaman ya da kimi zaman doğru olabilir belki, ama çoğunluğun vereceği her karar doğru mudur gerçekten?

Müşteri her zaman haklı mıdır, haksız olduğunda da haklı mıdır? Sanırım değildir, ama bu ilke haksız olsa da siz yine de ona haklıymış gibi davranın demektir. “Böyle davranmak ticarete kazandırır mı, öte yandan etik olarak da doğru mudur?” diye sorulabilir. Hümanist estetik, Harari’ye göre, güzeli bakanın gözlerinde görür. Sanat

yapıtlarının değerlendirilmesinde bakanın yapıtı alımlamasının çok önemli olduğu açıktır, ama sanat dediğimiz şey bakanın onu alımlamasından mı ibarettir, yapıtın kendisinin hiçbir değeri, kendinde sanatsal değeri yok mudur?

Hümanist etik, “kendinizi nasıl iyi hissediyorsanız öyle yapın” demektir. Kişinin kendisi iyi hissetmesi için her yaptığı doğru mudur ya da doğru olur mu? Etikte doğruluk yanlışlığın ölçütü “kişinin kendini iyi hissetmesi” olabilir mi? Son olarak eğitimde doğru ilke “her kişinin kendi başına doğru düşünme becerisini edinmesi” olabilir mi? Bilgilendirme ve kılavuzluk tümüyle eğitimin dışında çıkarılabilir mi? Doğru düşünme becerisi denilen şeyi edinmede eğiticinin rolü tümüyle bir yana bırakılırsa, bu etkinlik hala “eğitim” olarak adlandırılabilir mi?

Bu ilkelerin her birisi üzerinde uzun uzun konuşmak bunları tartışmak mümkündür. Bu ilkelerin tümü sorunludur. Harari de buna işaret etmektedir. Bu ilkelerin liberalizmin ilkeleri olup olmadığı da tartışılabilir olsa da, bu ilkelerin liberalizmle bağıntılı olduğu söylenebilir. Ama bu ilkelerle insanı değerli bir varlık gören hümanizm arasında bağlantı kurmak, hem de zorunlu bir bağlantıdan söz etmek güçtür, zorlamadır.

İnsanın veya insanlığın tanımı üzerinde anlaşılmadıkları için hümanistlerin üç rakip mezhebe bölündüklerini ileri sürer Harari. Bunlar liberal hümanizm, sosyalist hümanizm ile evrimsel hümanizmdir. Ona göre, günümüzün en önemli mezhebi, “insanlık”ın en temel özelliğinin bireysellik olduğunu, bireyin özgürlüğünün kutsal olduğuna inanan liberal hümanizmdir. Liberal hümanistlere göre insanın kutsal niteliği her bir *homo sapiens*te bulunmaktadır, yine tüm ahlaki ve siyasi otorite de kaynağını insanın kutsallığında bulmaktadır. Bu yüzden etik veya siyasette bir ikileme karşılaştığımızda yapmamız gereken şey, iç sesimizi, yani insanlığın sesini dinlemektir. Liberal hümanizmin temel ilkeleri, içimizdeki bu sesi dışarıdan gelebilecek müdahalelere ve zararlara karşı korumak için gereken ilkelere dir. Bu ilkelerin oluşturduğu bütüne de Harari “insan hakları” denildiğini söylemektedir.

Ona göre, liberal hümanistlerin işkenceye ve idama karşı olmalarının sebebi de bu ilkelere dir. Bu yüzden bugün insanlar erken modern dönem Avrupa’sında olduğu gibi katilleri işkence ederek öldürmemekte, bunun yerine katiller olabildiğince “insani” olduğu düşünülen araçlarla cezalandırılmakta; böylece hem insanın kutsallığı korunmakta hem de bozulan düzen yeniden tesis edilmektedir. Katilin insan doğası onurlandırılarak herkese insanlığı hatırlatılmış olmakta, bozulan düzen de yeniden kurulmaktadır. Harari bu durumu, “katili savunarak katilin yaptığı yanlış doğruya çevirmek” olarak adlandırmaktadır (Harari, 2015, ss. 230-231).

Harari liberal hümanizmin dayandığı, her bireyin kutsal, bölünmez ve susturulamaz bir iç dünyası olduğu varsayımının yeni ortaya çıkan bilimsel buluşlarla sarsıldığını düşünmektedir. Geleneksel Hıristiyan inancının dönüşmüş hali olan her bireyin özgür ve ebedi bir ruha sahip olduğu düşüncesi, doğa bilimleri tarafından sürekli zedelenmiştir. İnsan organizmasında ruh diye bir şeyin bulunmadığı, insan davranışlarının hormonlar, genler ve sinapslar tarafından yönlendirildiği, iradenin o kadar da etkili olmadığı ortaya çıkmıştır. Harari insan davranışını belirleyen güçlerin,

şempanzeler, kurtlar ve karıncalarda da insanla aynı olduğunu, hukuk ve siyasi sistemlerin bu keşifleri uzun zamandır görmezden geldiklerini söylemektedir (Harari, 2015, s. 236). Liberalizm 20. yüzyılda yaşadığı deneyimlerden sonra olgunlaşmış daha ağırbaşlı hale geldiyse de, onun özü pek değişmemiştir. Hala bireysel özgürlükleri her şeyin üstünde tutup kutsayan, seçmenlere ve müşterilere sarsılmaz güven duymayı sürdüren liberalizm, 21. yüzyılda yoluna tek başına devam etmektedir (Harari, 2016, s. 280).

Harari, kimi bilimsel gelişmelerle, insan tanımının ya da kavramının yanlışlığının açığa çıktığını, bu yanlış insan kavramına dayanan hukuki ve siyasi sistemlerin, bu arada insan hakları fikrinin de geçerliğini yitirdiğini ileri sürmektedir. Burada çoğu zaman iç ses olarak dile getirilse de, eleştirilen şey akıl sahibi bir varlık olarak insanın özgür iradeye ve özgürlüğe sahip olduğu düşüncesidir. Kısacası insanın özgür iradeye sahip otonom (özerk) bir canlı olduğudur. Harari'nin biyoloji ile hukuk ve siyaseti ayıran duvarların kaldırılmasını istemesinin arkasında yatan düşünce, insanın diğer canlılardan farklı olmadığı, insanın da diğer canlılar gibi hormonlar, genler ve sinapslar tarafından yönlendirildiğidir. Kısaca insanda özgür irade, etik eylemde bulunma, kendi olma, özerklik ve özgürlük dediğimiz şeylerin mümkün olmamasıdır. Bu, Aydınlanma veya Modernizm'in insan görüşünün sona ermesi, Foucault'nun tabiriyle, insanın ölümüdür.

Bu sonuca gidilmesinde ana belirleyiciler bilinçaltı ve bilinç çözümlemeleri, modernite veya aydınlanmanın ana fikirleri olan akıl, özerklik, özgürlük ile birlikte belirleme, bilgi ortaya koyma, doğruluk gibi bilgisel kabullerin sorgulanmasıdır. Belirlemenin yerini belirsizliğe, bilginin yerini inançlara ya da enformasyona, doğruluğun yerini doğruluk sonrasına veya göreliliğe bırakmış olmasıdır.

Kant ve Locke, Hume gibi 18. yüzyıl filozofları etik ve politik görüşlerinin temelini oluşturmak üzere insandan, insan doğasından söz etmekte, birer insan görüşü ortaya koymaktadırlar. Günümüzün politik ve hukuksal kurumları büyük oranda belli bir insan görüşünü temel alan 18. yüzyılda ortaya konan görüşlere dayanmaktadır. Hobbes, Locke, Hume ve Kant insandan, etik ve politikadan söz ettiklerinde, bunu insanın yapısı olarak, bu anlamda onun doğası olarak değil, onda bulunan bir olanak olarak söz ederler. Onlar akıldan ya da akıl yürütmeden söz ettiklerinde, her insanda var olan bir özellikten değil, her insan tekinde bulunan bir olanaktan söz etmektedirler. Doğa yasalarına veya akıldan gelen yasalara göre eyleme (Hobbes, Locke) ya da akıldan gelen bir yasaya (ahlak yasasına) göre eyleme (Kant), yani etik eylemde bulunma insanda bir olanaktır. Tek tek kişiler bu yasalara göre eylemde bulunabilecekleri gibi bulunmayabilirler de. Kant'a göre özerklik insanın bir özelliğidir, ama insanda olanak olarak bulunan bir özelliktir. Kişiler akıldan gelen bir yasaya göre eylemde bulduklarında, işte bu olanağı gerçekleştirmiş, fiiliyata geçirmiş olurlar. Kant'a göre insanı değerli kılan da işte onda bulunan bu olanaktır. Bu olanak yukarıda Harari'nin söz ettiği değişmelerle yok olabilecek bir özellik midir?

Harari biyoloji ve tıp alanındaki gelişmelerin bu olanağın insanda olmadığını bize gösterdiğini, insanların eylemde bulunurken karıncalardan, şempanzelerden,

kurtlardan farklı olmadığını söylemektedir. İnsanların da onlar gibi hormonlar, içgüdüler, bilinçaltı, sinapslar tarafından yönlendirilmektedirler. Bu genellikle doğrudur. İnsanların genellikle istemelerini arzu ve eğilimlerinin veya ben sevgisinin belirlediğini Kant çok açık biçimde ortaya koymuştur. Ama eğer Harari'nin dediği gibi insan hormonlarının sürüklediği bir canlı ise ve özgür irade, otonomi ve özgürlük dediğimiz şeyler bir kurmaca ise, bu durumda etik eylem veya ahlaklılık diye bir şey de yoktur; bunun sonucu olarak hukuk ve siyaset sistemlerinde de büyük değişikliklerin yapılması gerekecektir. Zira nasıl kurtlar, şempanzeler ve karıncalar eleştirilmiyorsa, insanlar da etik dışı davrandığı için eleştirilemeyecek, yaptıklarından sorumlu tutulamayacak, cezalandırılmayacaktır. Bu hukukta ve siyasette köklü bir değişim, bugünkü ahlak veya etik anlayışın, hukukun ve siyasetin ilkelerinin tümüyle terk edilmesi anlamına gelmektedir. Bunun nasıl bir dünyayla bizi karşı karşıya bırakacağını tahayyül etmek güçtür.

Siz hiçbir kurdun ya da karıncanın etik davranmadığı için suçlandığını gördünüz ya da düşündünüz mü? Zira böyle bir olanağa sahip olmadıkları için, onlardan etik davranmaları beklenmez; ama bir kişi ne kadar aç olursa olsun kendisine ait olmayan bir şeyi çalıp yerse, içinde bulunduğu koşullar ne olursa olsun birisine cinsel tacizde veya tecavüzde bulunursa, içinde bulunduğu duruma bakılmadan suçlanır ve sonuçta eyleminden sorumlu tutulur. Harari ve benzer düşünceleri savunan düşünürlerin bu biyolojik insan görüşünün –insanın hormonlarının esiri olduğu ve bunlar tarafından yönlendirildiği, özgür iradeye sahip olmadığı– çok ciddi hukuki ve siyasi sonuçları olacağı açıktır. Bu durum, yalnız insan hakları düşüncesinin sonunu getirmez, insan hakları gibi, özerk ve özgür –olabilen– insan görüşüne dayanan modern hukukun da tümüyle çöpe atılmasını, en azından yeni baştan yazılmasını gerektirir. İsteyerek bir şey yapma veya özgür irade yoksa etik dışılık da, sorumluluk da yoktur. Doğada olduğu gibi, sonuçlarına katlanmak koşuluyla, herkes her şeyi yapabilir.

3. C. Douzinas'ın İnsan, İnsancılık ve İnsan Hakları Eleştirileri

Bu yazıda hümanizm eleştirileri üzerinde durulacak ikinci düşünür Costas Douzinas'tır. Douzinas hem insan hakları kavramının temelinde yatan insan kavramını hem de hümanizmin temelinde yatan "human" kavramını sorgulayarak işe başlar. İnsanlar yalnız insan oldukları için haklara sahipse, ihtiyaçları, nitelikleri ve arzularıyla insan doğası hakların normatif kaynağını oluşturacaktır. İnsanın tanımı hakların da özünü ve kapsamını belirlemektedir (Douzinas, 2016b, s. 27). Bu nedenle Douzinas önce eleştirel bir biçimde "insan" kavramı üzerinde durur.

Douzinas, insanlık kavramının modernitenin icadı olduğunu, Atina ve Roma'da yurttaşların ve barbarların olduğunu, ama onların henüz insan türünün üyesi olma anlamında "insan" olmadıklarını; *humanitas* sözcüğünün ilk kez Roma Cumhuriyeti'nde ortaya çıktığını, eğitilmiş Romalı anlamına gelen *homo humanus* ile *homo barbarus* birbirinden ayırmak için kullanıldığını söyler. Hıristiyan teolojisinde ortaya çıkan farklı bir *humanitas* kavramının, Paulusçu tespitite dile getirildiği gibi, "Yunan ve Yahudi yoktur, özgür insan ve köle vardır" deyişinde somutlaştığını belirtir. Bununla ilk kez –tinsel insanlığa sahip olan– evrensel eşitlikten söz edilmeye başlanır. 18. yüzyılda

insanlığın bu dinsel temeli liberal siyaset filozofları tarafından baltalanır, yeni temel ise insan doğası olur. 18. yüzyılın sonunda insan kavramı ortaya çıkar ve tüm dünyanın etrafında döndüğü bir değer haline gelir. İnsanlık, bir varlık türü olarak insan, klasik ve Hıristiyan metafiziğinin özgün bir bileşimi olarak tarih sahnesine çıkar (Douzinas, 2016b, s. 28).

İnsanın bir özü olduğuna ve her bir bireyin bu öze sahip olduğuna inanılır. “Bu insan haklarının insanı, tarihi, arzuları ya da ihtiyaçları olmayan bir kimse, mümkün olduğu kadar az insanlığa haiz bir soyutlamadır, zira insan kimliğini inşa eden tüm bu özellikleri ve nitelikleri başından savar. Heidegger’e göre öznellik modernliğin metafizik bir ilkesiyse, yeniçağı temsil eden ve onun itici gücü olan da, insan haklarının ‘insan’ı, hakların öznesi bu hukuki kişiliktir. Minimum insanlık, özerklik, ahlaki sorumluluk ve hukuki öznellik iddiasını ileri sürme imkânını insana veren şeydir (Douzinas, 2016b, s. 29).

Douzinas insan hakları tarihinin bu soyut insan ile somut yurttaş arasındaki boşluğu kapatmaya çalışan, donuk “insan” taslağına beden, kan ve cinsiyet ekleme savaşı olarak okunabileceğini düşünür. Her dönemde barbarlar, insan olmayan insanlar, eski ve yeni toplama kamplarının “haşereleri”, “köpekleri” ve “hamamböcekleri” olmuştur. Öte yandan, genetik teknolojisindeki ve robotbilimindeki son gelişmeler bize hiçbir insanlık tanımının kesin ve nihai olamayacağını da göstermiştir. Neyin ya da kimin insan sayılacağını yeniden belirleme, hatta kendini yok etme gücü insanın elindedir. Aristoteles’in kölelerinden tasarım bebeklere, klonlara ve saybörklere kadar insanlığın sınırı sürekli değişmektedir. Buradan öğrenebileceğimiz şey, hiçbir nihai insan tanımının olamayacağı, Fukuyama’nın dediği gibi insanlar arasında ortak bir X faktörünün olmadığıdır (Douzinas, 2016b, ss. 30-31).

Bu da bizi “insan nedir?” sorusunu sormaktan vazgeçmeye, tüm insanlarda bulunan ve insanı insan yapan bir öz aramayı bırakmaya götürür. Özcülükten vazgeçmenin ise insan haklarının fazlasıyla yapay bir inşa olduğunu bize gösterdiğini belirtir Douzinas. Ona göre, insan haklarının temelinde yatan “insan” (*hummanı*) ile insancılıktaki (*humanitarinism*) “insanlık” (*humanity*) “yüzer-gezer gösterenler” olarak nitelenebilir. Bunlar belirli bir gösterilenle veya anlamla bağı olmayan yalnızca birer sözcüktürler. “İnsan” sözcüğü sonsuz sayıda gösterilene bağlanabilir. İçlemi sınırsızca genişletilen her terimin anlamsız hale gelmesi gibi “insan” sözcüğü de çok şeyi imleyen, ama belirli bir anlamla ilişkilendirilemeyen bir terim haline gelmiştir. Onu belirli bir kavramla sınırlamak mümkün değildir, tüm kavramları aşan ve onların bir üst belirleyicisi olan bir kavramdır “insan” kavramı. Ama “insan” kavramı boş bir gösteren de değildir; devrimler ve bağımsızlık bildirgeleriyle kendisine kazandırılan ve insan hakları retoriğini benimseyen her yeni mücadeleyle genişletilen bir değer ve onur fazlalığının, muazzam bir sembolik sermayenin taşıyıcılığını yapmaktadır. Bu sembolik aşırılık onu yüzer-gezer bir gösterene, toplumsal ve hukuksal mücadele verenlerin kendi davalarına katmak istedikleri bir şeye dönüştürür; bu da onun siyasal kampanyalardaki önemini bize gösterir (Douzinas, 2016b, ss. 32-33).

Douzinas bir yandan insan ve insanlık kavramlarının belirsizliğinden, belirli bir gösterene bağlanamayan yüzer-gezer kavramlar olmasından söz etmekte, öte yandan da bu kavramların tarihsel anlam yükleri nedeniyle vazgeçilemeyecek kavramlar olduğunu söylemektedir. İnsan kavramı yalnız insan haklarının değil, etiğin ve siyasetin de temelinde yatan kavramdır. Kavramın bir yana bırakılması yalnız insan haklarının değil, etiğin, hukuk ve siyasetin temellerinin de boşlukta kalmasına yol açacaktır. Zira etik, hukuk ve siyaset, insanın kendi istemelerini kontrol edebileceği, onlara dur deme olanağı olduğu varsayımına dayanır. Bu Kant'ın insandaki otonomi ve özgürlükle işaret ettiği yandır. Bir anlamda, çoğu zaman bunun bir gerçeklik değil olanak olduğu gözden kaçırılarak, bu olanağa karşı çıkılmakta, böyle olunca da insan ile diğer canlılar arasındaki fark gözden kaçırılmaktadır.

Douzinas insan ve insan hakları arasındaki bağlantıyı da tersine çevirir, insanın insan haklarının temelini oluşturmadığını, aksine insan haklarının insanı inşa ettiğini söyler. İnsan hakları, arzunun nedeni ve sonucuysa şayet, “insanlara ait değildir ve insanlık prensibine bağlı değildir; insanları inşa ederler. İnsan, insan haklarını başarılı bir biçimde talep edebilen biridir ve sahip olduğumu haklar grubu nasıl bir ‘insan’ olduğumuzu belirler; kimliğimiz ötekilerle ilişkilerimizde başarılı bir biçimde tedavüle sokabildiğimiz haklar demetine bağlıdır” (Douzinas, 2017c, ss. 48-49). Douzinas hakların asıl işlevinin hukuk öznesi olarak bireyi inşa etmek olduğunu söyler. Haklar insanlığın anlamını ve yetkilerini tanımlayan araçlar ve stratejilerdir. Bu nedenle hakların en büyük başarısının ontolojik olduğunu, yani insan kimliğinin oluşumuna katkıda bulunmak olduğunu düşünür. Haklar, öznellik ve kimlik bahşetmedeki merkezi rolleri nedeniyle ideolojik ve hukuki üstünlük kazanmış, insan haklarının doyumsuz ve tükenmeyen arzuların biçimsel ifadeleri haline geldiği Batı post-modern toplumlarında, bu rol daha baskın hale gelmiştir. Hümanizmin çağdaş türü olan insancılık da adı geçen role kamusal bir ifade kazandırmıştır. Hukuki hümanizm açısından insanlığın sahip olduğu düşünülen bu katı ve sabit öz, askeri hümanizm yoluyla dünyaya açılmaya çalışılmaktadır (Douzinas, 2017a, s. 7). Askeri hümanizmle Douzinas'ın kast ettiği, dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan çatışmalara yapılan “insancıl müdahale”lerdir. Bunların, arkalarındaki siyasal ve ekonomik çıkar düşüncelerine dikkat çekilerek, ne kadar “insancıl müdahale” olduğu tartışılmaktadır.

Douzinas “insanlığın özgün bir normatif değeri”nin olmadığını (Douzinas, 2017b, s. 62), “insanlık” kavramına *a priori* normatif bir kaynakmış gibi davranılmayacağını, ahlaki ve hukuki hakları bu kaynaktan türetemeyeceğimizi düşünür. Ona göre “insanlık paylaşılan bir mülk değildir, temeli ve amacı yoktur, temelsizliğin tanımıdır. ... İnsanlığın işlevi, felsefi bir özde değil, kendi öz olmayışında, bitimsiz yeniden tanımlanma sürecinde, kaderden ve dışsal belirlenimden kaçmak yönündeki sürekli ancak imkânsız çabasında yatar. Bu ontolojide beni ötekine bağlayan şey, ikimizin de insanlığa üye oluşu, hatta ortak etnisiteyi yahut yurttaşlığı paylaşmamız değildir. Her bir kimse biricik bir dünyadır; münferit hatıraların, arzuların, fantezilerin, ihtiyaçların, planlı ve tesadüfi karşılaşmaların düğüm noktasıdır. ... Her bir kimse biriciktir, fakat bu biriciklik daima öteki ile oluşur, öteki benim parçamdır ve ben de ötekinin parçasıyım (Douzinas, 2017b, ss. 61-62).

Douzinas her kişinin biricikliğine gönderme yaparak insanlarda ortak paylaşılan bir öz olmadığını, “insanlık”, “insan olma” diye ortak bir şeyin olmadığını ileri sürmektedir. Her kişinin biricik olduğu, farklı rastlantısal karşılaşma ve genetik mirasın sonucu olarak her kişinin diğerinden farklı olduğu çok açıktır. Ama bu, bizi insan yapan kimi ortak özellik ya da olanaklardan söz etmemizi olanaksız kılmaz. Eğer bir türün üyesi olarak tüm türün mensuplarına insan deniyorsa, buna temel olan kimi özellik ya da olanaklara sahip olduğumuz içindir. “İnsan” tümel kavramı, tüm insan teklerini gösteren bir türün adıdır. Felsefe tarihinde, Platon ve Aristoteles’ten Immanuel Kant ve Max Scheler’e farklı filozoflar insanın diğer canlılarla –cansızlarla da- ortak özellikleri kadar, onu diğer canlılardan ayıran özelliklerini de ortaya koymaya çalışmışlar, farklı insan görüşleri ya da kavramları ortaya koymuşlardır. Biyoloji ve tıp bilimindeki gelişmeler ve teknolojik ilerlemeler, yapay zekâ, robot teknolojisindeki gelişmeler ile saybörkler bu tartışmaya yeni veriler sağlayarak tartışmaktan vazgeçmeyi, “insan nedir?” sorusunu bir yana bırakmayı değil, daha geniş bir çerçeve içinde soruyu ele almayı gerektirmektedir.

Douzinas “insanlık” (*humanity*) kavramının *a priori* normatif bir kaynak olarak görülemeyeceğini, onun kendinde normatif bir değerinin olmadığını söyleyerek, bu kavramdan etik veya politik ilkeler türetemeyeceğimizi, onu bir kaynak olarak kullanamayacağımızı düşünür. “İnsanlık” insan olarak tüm yaptıklarımıza bakarak içeriğini belirleyebileceğimiz bir kavramdır. “İnsanlık tarihi” insanların yapıp ettiklerinin tarihidir. Bu tarihte anlaşmazlıklar, çatışmalar, savaşlar, hatta katliamları gördüğümüz gibi kültürel başarıları, değerleri, bilimleri, teknik, sanat, felsefe gibi insan başarılarını da buluruz. İnsan olmaktan utandığımız tarihsel olaylarla, bireysel eylemlerle karşılaştığımız gibi, insan olmaktan gurur duyacağımız tarihsel olay ve eylemlerle de karşılaşırız. “İnsanlık” kimi zaman bunların hepsini kapsayan bir şey olarak görülse, savaş ve katliamlar da yalnız insan türünün yapabildiği şeyler olsa da, insanı insan kılan, insanın değerini oluşturan şey, insanın yalnızca insan tarafından yapılabilen insan başarılarını ortaya koymasındır: Bunlar da kültür, bilim, sanat, felsefe, hukuk, insan hakları gibi insan başarıları ile saygı, sevgi, dürüstlük, adalet gibi etik değerlerdir. İnsanlık bu değerlerde ya da değerlerle ortaya çıkan şeydir. “İnsancıl” eylemler de bu değerlere uygun olan eylemlerdir. Değerleri, her şeyden önce insanın değerini- ama her insan tekinin değerini- koruyan eylemlerdir. Askeri insancıl müdahaleler, ancak böyle bir değer koruma amacıyla yapıldığında, insancıl eylem olarak adlandırılmayı hak ederler. Çoğunlukla yapıldığı gibi, başka kimi çıkarları korumaya yönelik müdahale veya eylemler, insancıl sıfatını hak etmezler. Tam tersine, bugün birçok örneğini gördüğümüz gibi, insancılığın aşınmasına yol açarlar. İnsancıl denilen müdahalelerin çıkarları korumaya yönelik eylemler olduğunun görülmesi, birçok kişinin insancıl müdahalenin mümkün olmadığını, “insanlık” ya da “insancılığın” boş bir gösterge olduğunu düşünmelerine yol açmaktadır.

Douzinas’ın kitaplarında ele aldığı ve karşı çıktığı da bu türden insancıl müdahalelerdir. Uluslararası insan hakları hareketinin büyük oranda pragmatik bir biçimde yürütülmesinden, pragmatist ideoloji için meselenin insancılar, askerler ve politikacılar arasındaki ilişkileri sağlamlaştırmak, genelleştirmek ve bunu bir dünya politikasına

dönüştürmek olarak görülmesinden rahatsızdır. Bunun kendisini hayrete düşürdüğünü, başından beri doğal hukuk, insan hakları ve insancılığın amacının kamusal ve özel tahakküme ve baskıya karşı direnmek olduğunu hatırlatır. İnsan haklarının bugün yönetimin meşruiyeti için kullanılan bir silahı haline gelmesini, hırsızın bekçiye dönüşmesi olarak görür. Bu noktada insan haklarının amacından saptığını ve rolünün sonuna geldiğini düşünür. Realistlere, pragmatistlere ve iktidarın ideologlarına karşı çıkararak, insan haklarını korumak, yatay olarak yaygınlaştırmak ve dikey olarak genişletmek için gereken enerjinin, hayatları baskı ve sömürü ile mahvedilen insanlardan geldiğini vurgular. İster radikal isterse pragmatist olsunlar, insan hakları profesyonellerinin bu göreve en uygun adaylar olduklarını, bu görevin başkalarına bırakılmayacağını hatırlatır (Douzinas, 2017b, ss. 70-71).

Ama bugün Batılı postmodern toplumlara baktığında, arzu arayışının bu toplumların düzenleyici ilkesi haline geldiğini, bu ilkelere de insan hakları dendiğini görür Douzinas (2017b, s. 39). Batının postmodern toplumları “mutluluk arayışı” ve “kendini gerçekleştirme”yi benliğin ve yönetim biçiminin temel arzusu haline getirmiştir. Her bireysel ve grupsal istek siyasi bir talep ve peyderpey hukuki bir hak haline getirilebilmektedir. “Gündelik dilde ‘X’e hakkım var’ ifadesi, ‘X’i istiyorum” veya ‘X bana verilmeli’ ile eşanlamlı hale gelir. İnsan hakları, sokak gösterilerinden kişisel gelişim el kitaplarına ve siyasi kampanyalardan tekbenci kendini gerçekleştirme ve kişisel memnuniyet taleplerine geçmektedir. (İnsan haklarının asli amacı olan) baskıya ve tahakküme karşı direnişin yanı sıra ‘kendin ol’, ‘kendini ifade et’, ‘dilediğini yap’, ‘arzularından asla vazgeçme’ gibi postmodern sloganlar dikilmekte. Her arzunun potansiyel bir hak olduğu bir toplumda, yasaklamanın kendisi yasaktır” (Douzinas, 2017b, s. 40). Bu durum hak kavramının kapsamının çok genişlemesine ve kavramın anlamının belirsizleşmesine, hatta anlamını yitirmesine yol açmaktadır. Her arzulanan şeyin bir hak olarak dile getirilmesi, sonunda hak kavramının da anlamsızlaşmasıyla sonuçlanmaktadır.

4. Bencillik (Egoizm), İnsancılık (Hümanizm) ve Liberalizm

Her istenen şeyin bir hak olarak dile getirilmesi, insan haklarının egoist (bencil) “kendine gerçekleştirme” ve “kendinden memnun olma” isteklerinin bir aracı haline gelmesine yol açmaktadır. Bugün, ne yaptığına veya neyi nasıl bir niyet ve yolla başardığına bakılmaksızın, herkese, neredeyse her bağlamda söylenen “sen her şeyin en iyisini hak ediyorsun”, “sen en iyisine layıksın” sözleri bunun bir göstergesidir. Douzinas’ın açık bir biçimde ifade ettiği gibi, ‘kendini ifade et’, ‘dilediğini yap’, ‘arzularından asla vazgeçme’ gibi sloganlar hümanizmin değil postmodernizmin ifadesidir. Daha doğru bir deyişle, insancılığın değil, bencilliğin (egoizmin), benmerkezciliğin ifadesidir. İnsancılık (hümanizm) belki insanmerkezcilik olarak görülebilir, ama bencillik olarak görülemez.

Douzinas’ın resmettiği durum, yukarıda Harari’nin de hümanizmle ilgili bir eleştiri olarak dile getirdiği etik ilke (Kendini nasıl iyi hissediyorsanız, öyle davranın!) ile de örtüşmektedir. Etikte doğruluğun ölçütü, bu ilkeye göre, kişinin kendini iyi hissetmesi olmaktadır. Kişinin kendini iyi hissetmesi tamamen öznel bir durumdur. Kişiler

kendilerini başkalarına zarar vererek ya da başkalarının kimi haklarını çiğneyerek de iyi hissedebilirler. Böyle bir ilke etik tarihinin bize kazandırdığı tüm bilgi ve ölçütleri bir yana bırakmamızı gerektirmektedir. Eylemleri değerlendirmede eylemde bulunan kişinin istemesinin ilkesine bakmak da, eylemin getireceği götüreceği şeylere, yani faydasına bakmak da devre dışı kalmaktadır. Geriye kalan tek ilke o kişinin mutluluğudur. Kişinin mutluluğu ilkesi ise insancılığın değil, bencilliğin ilkesidir, kişinin kendi istek ve arzularını her şeyin merkezine koyduğu egoist bakışın –ki Kant’a göre bu kişinin istemelerini doğa yasasının belirlemesidir- bir ifadesidir. Ama egoist bakış liberalizm ile ne derece uyumludur? Liberalizmin birey merkeziliği bencillikle karıştırılmamalıdır. Toplum yerine bireyi merkeze almak ideolojik veya politik bir tercihtir, tartışmaya da açıktır, ama bireyi ve onun iyiliğini temele almak bizi zorunlu olarak bencilliğe götürmez.

İnsan haklarının, en azından yaygın kimi insan hakları görüşlerine göre, bireyin haklarını merkeze alması, bireyin iyiliğini esas alması nedeniyle –ama yalnız bu nedenle değil- onun liberal bir fikir söylenebilir. Ama tek bir insan hakları anlayışı (teorisi) olmadığı gibi liberalizmin esası da bireyin merkeze alınması değildir. İnsan haklarını yalnızca yaşama hakkı ve dokunulmazlıklarla sınırlayan liberal insan hakları düşünürleri olduğu gibi, eğitim hakkı, sağlık hakkı gibi hakları da temel haklar kapsamı içinde gören görüşler, hatta onu kimi zaman grup haklarını da kapsayacak biçimde geniş bir kavram olarak ele alan görüşler de vardır. Ayrıca çevre hakkı gibi doğanın korunmasına ilişkin hakları bu kapsam içinde gören kimi düşünürler de bulunmakta, bu durumda insan hakları çevre korumacılığını içine alan daha geniş kapsamlı bir kavrama dönüşmektedir.

Aynı şeyi liberalizm için de söylemek mümkündür. Liberalizm genel bir addır, altında farklı türden liberal düşünceden söz etmek mümkündür. Ekonomik liberalizm ve politik liberalizm arasında, serbestlik, karışmama, piyasanın doğruları ortaya çıkarması, bireysel özgürlükleri her şeyin üstünde tutup kutsama, seçmenlere ve müşterilere sarsılmaz bir güven duyma (Harari 2016, s. 280) gibi ortak noktalar olsa da, kimi farklılıklar da vardır. Aynı şekilde politik ve ekonomik liberalizm de farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Özgürlük veya serbestlik (karışmama) her türünün ortak özelliği olsa da, özgürlüğün kimi koşullarda sınırlandırılabilceğini öngören ve bu sınırları oldukça genişleten görüşlerle de karşılaşmaktayız. İnsan hakları düşüncesiyle daha uyumlu olan da bu görüşlerdir. Zira hak düşüncesi ya da bireylerin haklarının temele alınması sıkça karışmama/engellememe olarak anlaşılan özgürlük anlayışıyla çatışır. İnsan hakları tüm bireylerin, insan olmaları nedeniyle, bazı temel haklara sahip oldukları ve tüm bireylerin eşit olarak temel haklardan yararlanabilmesi gerektiği düşüncesidir. Bunu sağlamak kimi zaman serbestlik anlamında özgürlüğe ters, kişilerin –haklarına değil ama- çıkarlarına zarar veren, onların istediklerini yapmalarını engelleyen tedbirler almayı gerektirmektedir. Bu nedenle insan hakları düşüncesinin belli biçimlerinin liberalizmin belli biçimleriyle uyuşabileceğini, ama belli biçimlerinin yan yana gelmesinin pek mümkün olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bencilliğin liberalizm gibi insancılık (hümanizm) ile de karıştırılmaması gerekir. Hümanizm çok farklı bağlamlarda, farklı şeyleri imlemek için kullanılan bir kavramdır. Onun ne olduğunu, ancak hümanist sayılan düşünürlerin ifadelerinden veya ona karşı çıkanların, kendilerini anti-hümanist olarak niteleyenlerin yazdıklarından yola çıkarak saptayabiliriz. Bu kendi başına uzun bir çalışma yapmayı gerektirir. Ama *İnsan Onuru Üzerine (On the Dignity of Man)* adı verilen yapıtı Rönesans hümanizminin manifestosu sayılan Giovanni Pico della Mirandola'ya göre yaratıcı diğer her türlü varlığın yapısını baştan belirlemiş olmasına karşın, insana kendi doğasını seçimlerine göre belirleme olanağını vermiştir (Craven 1981'den akt. Davies, 2001, s. 95). Bu konuşmayı/yazıyı hümanizmin manifestosu, Pico della Mirandola'yı hümanist düşünür kılan ise diğer canlılar karşısında yalnız insanı kendi yapısını kendi belirleme olanağına sahip bir varlık olarak konumlandırmasıdır. Bu daha sonraları insanın özerkliği ve özgürlüğü denilen şeydir. Bu özelliğiyle insan diğer canlılardan ayrılmaktadır. Ona ahlaklılığın ve özgürlüğün kapılarını aralayan bu özelliği (özerkliği) nedeniyle Kant insanı tek değerli canlı olarak görür. Kimi zaman da insanın üstünlüğü şeklinde anlaşılan insanın bu farklılığı ve bunun sonucu olarak evrenin merkezinde konumlandırılması ve değerliliği hümanizmin temel anlamlarından birisi olmuştur. Bu nedenle hümanizmin en yaygın anlamları arasında insan-merkezcilik, insanın akıl sahibi bir varlık olması, insanın değerli bir varlık olması gelmektedir. Kavramın en yaygın kullanımları insanmerkezcilik ve insanın değerli görülmesi olsa da, hümanizm, bir düşünce akımı olarak ortaya çıktığı dönemle bağlantı içinde düşünüldüğünde, o Rönesans'a yakın bir anlamda, dinsel olandan kopma, dinsel olan yerine seküler olanın ya da tanrının yerine insanın konulması anlamlarında da anlaşılmıştır.

Kimilerince yeni ortaya çıkmış bir sözcük olarak görülse de, çok farklı anlamları içinde taşıyan sözcük, 15. yüzyılda Avrupa'daki pek çok politik, kültürel ve entelektüel gelişmeleri içinde barındıran "Rönesans" kavramıyla da ilintili bir sözcüktür. Hümanizm bir yandan tek başına batıl inanç, tiranlık ve cehaletin karşısında insan özgürlük ve onurunu temsil eden felsefenin savunusu olarak yüceltilirken; diğer yandan modern toplum ve kültürün baskıcı bir biçimde gizemli bir hava verilerek resmedilmesi, adına konuştuğunu iddia ettiği çokluğun baskılanması ve marjinalleştirilmesi olduğu, hatta savaşın vahşetini ve faşizm kâbusunu gizlemek için kullanılan ideolojik bir karartma olarak nitelendirildiği de olmuştur. Ama ister olumlu ister olumsuz anlamda kullanılsın, hümanizm sözcüğünün modernitenin tüm önemli konularını; politika, bilim, estetik, felsefe, din ve eğitim alanlarındaki tüm temel kavram ve tartışmaları ifade etmeye yarayan bir kavram olduğu söylenebilir. Günümüzün bazı "hümanist" akımlarının bazı anakronik zayıflıklarına, farklı felsefi anti-hümanist düşüncelerin verdikleri zararlara rağmen, hümanizm konusu hem kavramsal hem de ideolojik olarak modernlikle ilgili kaygılar- hatta postmodern kaygılar için de- merkezi bir konu olmayı sürdürmektedir (Davies, 2001, ss. 4-5).

Alman yazar ve hümanist Thomas Mann, savaşın hiçbir zaman insanlık ile yan yana gelemeyeceğini anlatırken insanlığı, insanca düşünme ve gözlem yapma olarak tanımlar. İnsanca düşünmek ve insanca refleksiyonda bulunmak ise politik olmayan

biçimde düşünmek ve refleksiyonda bulunmaktadır (T. Mann 1983, s. 315'ten akt. Davies, 2001, ss. 44-45).

İngiliz liberal hümanizminin temel özellikleri arasında ise küçük-ölçekli olmak, bireyci olmak, büyük teorilere ve kapsamlı çözümlere kuşkuyla yaklaşmak olmak sayılmaktadır (Davies, 2001, s. 41). Liberal hümanizmin önde gelen temsilcilerinden olan E. M. Forster, bir arkadaşına ihanet etmekle ülkesine ihanet etme arasında seçim yapmak zorunda kalırsa, ülkesine ihanet etmeyi seçeceğini; soyut sistemler yerine somut bireylere, kamusal yerine özel mülkiyete öncelik vereceğini söyler (Forster 1965, ss. 76, 78'den akt. Davies, 2001, s. 41).

Liberalizm ile hümanizmin iç içe geçtiği bu alıntılarda öne çıkan şey bireyin merkezde olması, kamusal olan yerine bireysel olanın, soyut değerler yerine somut bireylere öncelik tanınmasıdır. Ama asla bireycilik veya egoizm değildir burada söz konusu olan.

Teorik ve pratik olarak liberalizm ise mümkün olduğu kadar, toplumsal düzenlemeleri bireyin özgür seçimlerini koruyacak biçimde yapılmasını sağlamayı hedefler. Ama kişilerin seçimleri diğer kişilerin hak ve özgürlüklerine saygı göstermezlerse geçerliliğini yitirirler. Ekonomik liberalizm, ekonomide diğer insanların özgürlüklerine, mülkiyetlerine ve sözleşmeden kaynaklanan haklarına saygı gösterdikleri sürece, kişilerin kendi emeklerini, zenginlik ve gelirlerini istedikleri gibi kullanmalarını savunur. Genel olarak toplumsal liberalizm ise bu ilkeyi, politik alan dışında, hayatın tüm alanlarına yayar ve düşünce, inanç, serbestçe yer değiştirme, bir topluluğa üye olma, cinsel yönelim ve yaşam tarzları konusunda özgürlüğü gerekli görür; burada bir tek sınırlama vardır, o da bu yapıların diğer insanların özgürlüklerine zarar vermemesidir. Eşit biçimde özgürlüğü sahip olma, başka birini öldürme ve yaralama 'hakkı' da içinde olmak üzere, herkesin istediğini yapmada sınırsız özgürlüğü anlamına gelse de, bunun sonucu sürekli diğer kişilerin müdahalesine açık bir özgürlük olacaktır. Bu nedenle herkesin özgürlüğü, ancak herkesin bu sınırlar konusunda anlaşmasıyla sağlanabilir. Bu sınırların en önemli parçası ise güç kullanımının ve aldatmanın olmamasıdır. Böylece insanlar arasındaki ilişkiler her kişinin özgürce onayı ve istemesiyle kurulabilir. Baskı yalnızca tek bir durumda meşru görülür, bu sınırları çiğneyenlere karşı kullanıldığında (Charvet ve Kaczynska-Nay, 2008, s. 2).

İster ekonomik liberalizm ister toplumsal liberalizm isterse siyasal liberalizm olsun, hepsinde ortak olan şey bireyin, daha açık bir deyişle bireyin mutluluğunun, onun istek ve arzularının merkezde olmasıdır. Ama bu arada çok önemli bir kısıtlama vardır: kişilerin başka kişilere saygılı davranmaları, eylemlerinde onların hak ve özgürlüklerine zarar vermemeleri beklenmektedir. Zira her kişinin hak ve özgürlüğü diğerlerinininkiler kadar önemli ya da değerlidir. Bu nedenle liberalizmin kişi merkezilik olduğu söylenebilir, ama bencillik olduğu söylenemez. Harari'nin de hümanizmin Ortodoks bir kolu olarak gördüğü liberal hümanizm veya hümanizmin etik ilkesi de, onun dile getirdiği gibi, "Kendini nasıl iyi hissediyorsanız, öyle davranın!" olamaz. Kişinin kendi mutluluğu kadar, başka insanların da kendi mutlulukları için istediklerini yapma hakları vardır. Başkalarının haklarını ihlal eden hiçbir eyleme izin yoktur liberal düşüncede. Kandırma ve güç kullanımına da izin yoktur. Bu durumda etik ilke

“başkalarının hak ve özgürlüklerine zarar vermeden kendini nasıl iyi hissediyorsan öyle davran” olabilir. Bu da, zarar vermeyi belli bir biçimde içeriklendirirsek, yaygın özgürlük anlayışını anımsatmaktadır: “Özgürlük, başkalarına zarar vermeksizin istediğini yapmaktır”.

Bu eleştiriler ışığında insan hakları görüşlerine baktığımızda, insan haklarının yalnızca insanı hakların öznesi görmesi nedeniyle hümanist bir görüş olduğu söylenebilir. Buradan ekosistemin canlı veya cansız diğer unsurlarının değersiz oldukları, onlara istenildiği gibi davranılabileceği sonucu çıkmasa da, onların hak öznesi olmamaları bugün insan haklarına yöneltilen eleştirilerin başında gelmektedir. Bu eleştiriler yalnız insanı değerli görmesi nedeniyle insan haklarının insan ırkçılığı olduğu eleştirisine kadar gidebilmektedir. İnsanın yapısal farklılığını bir üstünlükten ziyade ona sorumluluklar yükleyen yapısal bir özellik olarak okumak da mümkündür. İnsandaki özerklik ve ahlaklılık olanağı, onu diğerlerinden farklı kıldığı gibi, ona diğer canlılarda olmayan bir yük de yüklemekte, onu tüm yapıp ettiklerinden sorumlu tutmaktadır. Özgürlük sorumluluğu da birlikte getirmektedir.

KAYNAKÇA

Benhabib, Ş. (2017). Yeni Türkçe Baskıya Önsöz. *Bunalım Çağında Haysiyet. Zor Zamanlarda İnsan Hakları* (B. Yıldırım, Çev.) içinde (ss. 9-14). İstanbul: Koç Ün. Yay.

Charvet, J. ve Kaczynska-Nay E. (2008). *Liberal Project and Human Rights The Theory and Practice of A New World Order*. Cambridge: Cambridge Un. Press.

Craven W. G. (1981). *Giovanni Pico Della Mirandola: Symbol of his Age*. Geneva: Librairie Droz.

Davies, T. (2001). *Humanism*. London, New York: Routledge.

Donnelly, J. (2007). The Relative Universality of Human Rights. *Human Rights Quarterly*, 29(12), 281-306.

Douzinas, C. (2016). İnsan Hakları ve Postmodern Ütopya. R. Sağlam ve K. Akbaş (Ed. ve Çev.), *Hukuk, Adalet ve İnsan Hakları Eleştirel Bir Yaklaşım* içinde (ss. 73-100). Ankara: NotaBene Yayınları.

Douzinas, C. (2016b). İnsancılığın Bin Bir Yüzü. R. Sağlam ve K. Akbaş (Ed. ve Çev.), *Hukuk, Adalet ve İnsan Hakları Eleştirel Bir Yaklaşım* içinde (ss. 27-76). Ankara: NotaBene Yayınları.

Douzinas, K. (2017a). İnsan Haklarının Sonu (mu)? *İnsan Hakları ve İmparatorluk: Kozmopolitanizmin Siyasal Felsefesi* içinde (ss. 3-36). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Douzinas, K. (2017b). İnsancılığın Bin Bir Yüzü. *İnsan Hakları ve İmparatorluk Kozmopolitanizminin Siyasal Felsefesi* içinde (ss. 55-94). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Douzinas, K. (2017c). Kimlik, Arzu, Haklar. *İnsan Hakları ve İmparatorluk Kozmopolitanizminin Siyasal Felsefesi* içinde (ss. 37-54). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Harari, N. Y. (2015). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi* (E. Genç, Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.

Harari, N. Y. (2016). *Homo Deus Yarımın Türünün Kısa Bir Tarihi* (E. Genç, Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.

Kahn, P. W. (2008). *Sacred Violence: Torture, Terror and Sovereignty*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Mann, T. (1983). *Reflections of a Nonpolitical Man* (W. D. Morris, Çev.). New York: Frederick Ungar Publishing.

Moyn, S. (2017). *Son Ütopya Tarihte İnsan Hakları* (F. Ev, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.